

УДК-7.012:502/504

Сандік Олена Петрівна¹

*Старший викладач кафедри «Дизайн» Херсонський Національний
Технічний Університет*

*Аспірант кафедри «Дизайн» Харківська державна академія дизайну
та мистецтв*

ЕТНІЧНИЙ ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНО-ПРОСТОРОВОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ОБ'ЄКТІВ ДИЗАЙНУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ.

Анотація: У статті розглянуто роль етнічного фактору в формуванні предметно-просторового середовища та об'єктів дизайну зеленого туризму Південного регіону України. Проаналізовано складний етнічний склад населення та особливості предметно-просторового середовища основних етнічних груп переселенців Південного регіону XIX- XX ст. Доведено, що на Півдні України відбувалися процеси природної асиміляції. Внаслідок взаємовпливів культур сусідніх народів предметно-просторове середовище краю зазнало певних змін, але домінуючою і найзначнішою є південно-українська культурна традиція. Визначені особливості предметно-просторового середовища основних етнічних груп переселенців Південного регіону XIX - XX ст. З'ясовано, що етнодизайн повинен стати основним культуротворчим елементом у проектуванні об'єктів дизайну зеленого туризму.

Ключові слова: об'єкти дизайну, зелений туризм, етнічний фактор, предметно-просторове середовище, переселенці Південного регіону XIX- XX ст.

Постановка проблеми. Естетизація сучасного життя сприяє значному підвищенню попиту на дизайнерські послуги, в тому числі і в сфері туризму. В останні роки спостерігається підвищений інтерес вчених до зеленого туризму як високорентабельного і соціально орієнтованого сектора національної економіки.

¹ © Сандік О.П.

Південний регіон України, а саме Одеська, Миколаївська та Херсонська області, має багату природну та культурну спадщину; прекрасні природні ландшафти; пам'ятки історії та культури світового рівня; унікальні природні заповідники; особливі традиції та народні звичаї. Південь України має значний потенціал для розвитку зеленого туризму.

Однією з актуальних проблем зеленого туризму є організація інфраструктури, яка орієнтована на збереження навколишнього середовища та матеріальної культури регіону. Завданням дизайну у зеленому туризмі є відтворення регіональної і національної своєрідності середовища, а також створення нових об'єктів-дизайну.

У попередніх дослідженнях було запропоновано чотири основні підходи до створення і використання дизайн-об'єктів зеленого туризму: збереження існуючих пам'яток матеріальної культури; реконструкція; відновлення; проектування нових дизайн-об'єктів зеленого туризму [1]. Також виділені основні формотворчі чинники, які необхідно враховувати при проектуванні. Серед них: концептуальний; етно-культурний; функціональний; конструктивно-технологічний; декоративний; композиційний чинники [2].

Розглядаючи всю сукупність факторів формоутворення дизайн-об'єктів зеленого туризму Південного регіону України необхідно враховувати їх різну роль у визначенні форми майбутнього об'єкта, визначити взаємозв'язк основних формотворчих факторів між собою та здійснити аналіз кожного окремо.

Етнічний фактор формоутворення об'єктів зеленого туризму виступає як об'єктивний – «зовнішній» та потребує комплексного вивчення історії формування матеріальної культури – предметно-просторового середовища Півдня і його етнографії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основним джерелом для думки про матеріальну культуру Півдня України служать археологічні дані, письмові джерела і самі об'єкти, що залишилися до наших днів. Найдавнішу друковану інформацію про степовиків причорноморського

Півдня України зустрічаємо всередині XVII ст. у Г.Л. Боплана [3]. В 1844 році з'являються книги О.Скальковського про життя і побут росіян, молдован, колоністів з Німеччини, Греції, Швеції, Швейцарії, болгар з Туреччини, православних з Болгарії [4].

Одним із серйозних сучасних дослідників предметно-просторового середовища Південного регіону є В.Маліна. Авторські зусилля були спрямовані на пізнання внутрішніх механізмів народного мистецтва через образи житлового середовища та весільного ритуалу, особливості семантики рукотворної речі [8].

Серед робіт з даної тематики, виданих в останні десятиліття, хочеться відзначити цікаву роботу В.І. Наулка про розвиток міжетнічних зв'язків на Україні [5]. На думку А. Скальковського оселившись на Півдні, колоністи значно вплинули на сільськогосподарський устрій краю [6]. Етнографію східних слов'ян аналізує у своїх роботах Чижикова Л.Н. [7].

Як свідчать існуючі публікації етно-культура Півдня України – цікаве і специфічне явище. Справа в тому, що на теренах регіону мешкає значна кількість етнографічних груп та народів, і практично всі вони – переселенці. Предметно-просторове середовище Півдня у наслідок взаємовпливів культур сусідніх народів зазнавало певних змін та має свої особливості.

Формулювання цілей статті. Дослідити етнічний фактор формування предметно-просторового середовища та об'єктів дизайну зеленого туризму Південного регіону. На основі проведеного аналізу з'ясувати етнічні особливості у предметно-просторовому середовищі Півдня, окреслити етнодизайнерські підходи до проектування об'єктів дизайну зеленого туризму регіону.

Основна частина. Протягом XIX - XX століть на Півдні України сформувалося складне за етнічним складом населення. Представники різних народів, що оселилися на Півдні принесли у регіон свої особливі господарські навички та культурні традиції і, зі свого боку, переймали досвід старожилів. Іноземна

колонізація вплинула на загальний характер будівництва та формування предметно-просторового середовища регіону [9].

Виделяють основні етнічні групи переселенців, які вплинули на формування матеріальної культури Півдня XIX-XX ст.: українці; росіяни; молдовани; болгари; гагаузи; німці; шведи; євреї; греки.

Розвиток матеріальної культури Півдня XIX- XX ст, предметно-просторового середовища залежав від етнічного складу, структури мешканців краю. Розрізняючись за традиціями, переселенці з перших років спільного прожиття діляться між собою технологіями будівництва, обробки сировини, мистецькими формами, «сценаріями» народних обрядів.

Складний етнічний склад населення регіону, розкиданість поселень жителів неукраїнської національності в умовах активної господарської взаємодії та обміну культурними цінностями - все це сприяло розгортанню етнічних процесів різного характеру. Деякі нечисленні групи піддалися природної асиміляції.

Міські громади грецьких іммігрантів втратили етнічну специфіку, нащадки їх асимілювалися більшими націями, головним чином українцями та росіянами. Шведи певною мірою злилися з німцями. Болгари та гагаузи, що переселилися з болгарських земель Османської імперії утворили суміжні або національно-змішані села та створили єдину культурну спільність. Близькі з культури українці, росіяни та молдавани впливали один на інший, переймаючи культурні та побутові навички. Побутові традиції з часом затухали і поступово змінювали етнічну самосвідомість. [10].

При розгляді історичного етапу формування предметно-просторового середовища Південного регіону обов'язково має бути прийнято до уваги етнічний фактор, який обов'язково включає в себе:

-релігійні традиції, які характеризують моральні та етичні принципи, і які зробили найважливіший вклад у формування предметно-просторового середовища;

-національно-побутові умови, що виявляються у використанні предметно-просторового середовища визначених

конструктивних прийомів і деталей в організації планувальної структури середовища;

-естетичні функції, що дозволяють оцінити параметри предметно-просторового середовища - композицію об'ємно-просторового рішення, її індивідуальність з виявленням історико-культурних особливостей і національних традицій, колористичне рішення середовища в цілому та ін. [11].

У результаті ретроспективного огляду літературних джерел, вивчення музейних експонатів і публікацій з даної тематики, натурного обстеження предметно-просторового середовища Південного регіону, етно-деревні Фрумушика-Нова був проведений аналіз особливостей предметно-просторового середовища основних етнічних груп переселенців Південного регіону ХІХ- ХХ ст.

Основна маса населення Півдня України за релігією-християни: українці, росіяни, молдовани, болгары, гагаузи, греки. Виключенням є німці та шведи, які за релігією лютерани та католики та євреї - іудеї. Усі етнічні групи переселенців займалися землеробством, городничеством, садівництвом та скотарством, біля водойм риболовством. Молдовани принесли з собою культуру вівчарства, виноробства та ткацтва. Болгары - гуральництво, німці та шведи - цегляне, кахельне виробництво, ремісництво та пивоваріння.

Що до предметно-просторового середовища, переселенці у будівництві використовували місцеві матеріали: глину, очерет, піщаник. За типом, схожі черти мають будівлі українські, російські, молдовські та болгарські хати: мазанки, побудовані з очерети та глини, мають дерев'яні сохи та дах з очерету. Загальне кольорове рішення екстер'єру біло-синє. Конструктивні прийоми і деталі: ганок, бокова прибудова, фронтони дерев'яні різьблені, мають гребінь. Об'ємно-просторове рішення подвір'я: відкритий тип, має комору, споруди для живності, льох та клуні. Організація планувальної структури інтер'єру трьохкамерна: два розділених сіньми житлових приміщення. Мають схоже оздоблення: піч (груба), лави, мисник, хлібна полиця, стіл, скриня та ліжко, рушники, килими, доріжки, але відрізняються за колористичним рішенням, декором та орнаментом (табл. 1).

Таблиця 1.

Особливості предметно-просторового середовища основних етнічних груп переселенців
Південного регіону XIX- XX ст.

етнічна	Релігія/ заняття	екстер'єр				інтер'єр		
		будівельні матеріали	колеристичне рішення	конструктивні прийоми і деталі	об'ємно- просторове рішення подвір'я	організація планувальної структури	колеристичне рішення, декор	Меблювання (на- повнення інтер'єру)
1.	2	3	4	5	6	7	8	9
українці	християнство землеробство садівництво, скотарство	сохи дерев'яні , глина, очерет, дах з очерету	білий, синій, декор- в кутах, попід стріхою, навколо вікон, цоколь чорний охра, наст. розпис	ганок, бокова прибудова, фронтони дерев'яні різьблені, гребінь	відкритий тип: комора, погріб, споруди для живності, клуні	трикамерне два розділених сіньми житлових приміщення	червоний, білий, синій геометрич- ний, рослин- ний орнамент настін. розпис	Піч (груба), лави, мис- ник, хлібна полиця, стіл, скриня, ліжка,

Продовження табл. 1.

1.	2	3	4	5	6	7	8	9
росіяне	Християнство, землеробство, садівництво, скотарство, вівчарство, промисли	глина, очерет, дах з очерету	білий, зелений, синій, вікна та двері обрамляли сіро-блакитним, цоколь чорним	фронтони дерев'яні різьблені, гребінь, паркан дерев'яний та кам'яний	відкритий тип: окреме господарське помешкання – літнє, погріб поряд з хатою, споруди для живності, клуні	Трикамерне, два розділених синьми житлових приміщення	білий, синій, червоний геометричний, зооморфний орнамент	піч з лежанко, ліжка, скам'я, дерев'яні полочки, скриня
молдоване	християнство землеробство, рибальство, виноробство, садівництво, вівчарство, ткання	камінь, глина, очерет, дах з очерету	білий, синій білим підводили вікна та двері	високий цоколь, дах низький, паркан кам'яний.	закритий тип: господ. приміщення добудовані поруч з хатою, сарай, хлів, сінник, дерев. паркан	чотирьохкамерне: помешкання складається з чотирьох маленьких кімнат різного призначення	червоний, чорний, синій геометричний, рослинний, орнамент	піч з лежанкою, груба, круглий низький стіл(софра), табурети, килими.

Продовження табл. 1.

1.	2	3	4	5	6	7	8	9
болгари	християнство хліборобство, садівництво, городничество, виноробство вівчарство, гуральництво	глина, очерет, дах з очерету	білий, синій підведення вікон та дверей- синім, цоколь фарбували у чорний колір	хата мала горище, для господроб	закритий тип: до хати прибудовують господарські будівлі, окреме господарське помешкання - літне, підвал, загін	трикамерне два основних спальних помешкання, які окремо опалювали	червоний, чорний, синій квитковий орнамент на чорному тлі	настінні коври, домоткани доріжки
гагаузи	християнство вівчарство, землеробство, виноградарство, килимарство, тканство	камінь глина, очерет, дах з очерету	білий, зелений	хата на два виходи, призьба, підтри- мувана стовпами	закритий тип: хата, літня кухня прибудована, підвал під хатою, сараї окремо	трикамерне два розділених сіньми житлових приміщення	білий, жовтий, червоний, зелений на жовтому тлі, геомет- ричний орнамент	піч з лежанкою низькі, круглі обідні столики (софра)

1	2	3	4	5	6	7	8	9
німці	лютеранство, католицизм, землеробство, виноградарство, ремісники, пивоварня, виготов. цеглі	камінь, цеглини, черепиця, кахель.	білий, охра	вис. фунда-мент, горище, під будинком погребі, високі огорожі та обгороджені квітники	відкритий тип: сараї великі для скота, окремо для овець, навіс для знаряддя та візків	чотирьох-камерне: холодний коридор, кухня, дві кімнати: вітальня та спальня.	білий, чорн., синій, червон. рослинний, зооморфний та сюжетний орнамент оздоб. кахлями	дерев'яні меблі, ліжко, комод, розсувні столи, столики, стільці, дзеркало, гардероб
шведи	лютеранство, католицизм, землеробство, садівн., скотарство, промисли, рибальство	камінь, глина, дах з очерету	білий, жовтий, червоний, зелений	хата велика довга, висока стеля, паркан з каменю мазали та білили як хату	відкритий тип: у подвір'ї великий погреб, сараї для скота	чотирьох-камерне: спальня, дві зали великі та кухня, коридор	білий, жовтий, червоний, зелений геометрич-ний, квітковий орнамент	дерев'яні меблі, велике ліжко

1.	2	3	4	5	6	7	8	9
євреї	юдаїзм ремесники	камінь, глина, черепич- ний дах	білий, чорний, вікна та двері обрамле- ни білим	хата велика, висока стеля, декілька виходів паркан кам'ян., з дерев'я- ною хвірткою	горище- єдине господарське приміщення.	п'ятикамерне: коридор, кухня та три кімнати	білий, чорний,	дерев'яні меблі, піаніно, годинники, бархатні завіси, дрібні предмети
греки	православні християни греко- католицизм рибальство, землеробство, скотарство, торгівля, ремесництво	камень, глина, очерет, саман	білий, черво- ний	кровлю зв'язували зі стінами за відсутністю поздовжньої балки.	закритий тип: господарські приміщення добудовані поруч з основним помешканням.	двокамерне: сіни та житлова кімната	білий, жовтий, червоний, геометрич- ний орнамент	відк. вогнище., хлібна піч (суба) мал.пічка (глинобит- на) підвищен- ня (софа)

Інший тип будівель - німецькі, шведські та єврейські. Вони відрузняються за конструктивними прийомами та деталями. Для будівництва використовують камінь, будинки покриті черепицею, мають високий фундамент, горище, погребі, високі кам'яні огорожі, але згодом їх теж мазали, та білили як хату. Кольорове рішення екстер'єру біло-чорне, іноді червоні деталі. Подвір'я відкритого типу: сараї великі для скота, навіс для знаряддя та візків. Планувальна структура інтер'єру чотирехкамерна та п'ятикамерна, холодний коридор, кухня, дві-три кімнати. Колористичне рішення та декор біле, чорне, сине, червоне, жовте та зелене. Орнаменти здебільшого рослинні, зооморфні та сюжетні. Інтер'єр оздобювався кахлями, дерев'яними меблями та іншими предметами з батьківщини. (комодами, дзеркалами, піаніно, годинниками і т.п.) .

Загальні риси мають хати молдован, болгар та гагаузів. Вони мають закритий тип подвір'я: до хати прибудовують господарські помешкання, окремо будують господарське помешкання-літнє. Молдовські та болгарські хати низькі, у оздобленні мають низькі круглі обідні столики (софру), табурети, багато килимів з квітковим орнаментом. Колористичне рішення та декор чорне, сине та червоне. Орнамент геометричний, рослинний.

Відмінні риси має предметно-просторове середовище грецьких переселенців. В будівництві використовують саман та очерет (іноді камінь), кровлю зв'язували зі стінами за відсутністю поздовжньої балки. Закритий тип подвір'я: господарські приміщення добудовані поруч з основним помешканням. Що до інтер'єру, організація планувальної структури двокамерна: сіни та житлова кімната. Наповнення: відкрите вогнище, хлібна піч (суба) маленька пічку(ожах) та глинобитне підвищення (софа). Колористичне рішення та декор білий, жовтий, красний, орнамент геометричний.

Переселенці на Півдні України справили суттєвий вплив на розвиток предметно-просторового середовища, їм вдалося синтезувати загальноєвропейський досвід з українськими традиціями. Іноземці протягом століття суттєво підвищують технологічну культуру корінного населення, однак, нерідко

змінюють власні мистецькі смаки, побутові звичаї, релігійні вподобання.

Висновки. На Півдні України відбувалися процеси природної асиміляції предметно-просторового середовища. Внаслідок взаємовпливів культур сусідніх народів предметно-просторове середовище краю зазнало певних змін, але домінуючою і найзначнішою є південно-українська культурна традиція.

Етнічний фактор відігравав значну роль у формуванні предметно-просторового середовища Південного регіону ХІХ-ХХ ст., який виявляються в технології будівництва, об'ємно-просторовому рішенні подвір'я, організації планувальної структури інтер'єру, колористичному рішенні, меблюванні та декорі.

З часом етнічні традиції ігноруються, середовище зазнає певних змін у наслідок взаємовпливів культур сусідніх народів.

На основі проведеного аналізу предметно-просторового середовища Південного регіону ХІХ- ХХ ст. з'ясовано, що сучасний дизайн об'єктів зеленого туризму базується на трансформованих етно-культурних традиціях. Етнотуротворчим елементом у проектуванні об'єктів дизайну зеленого туризму.

Перспективи подальших досліджень. Окреслені етнотуротворчі підходи потребують подальших досліджень особливостей декору та символіки об'єктів дизайну зеленого туризму, та критичного переосмислення методів створення нових художньо проектних концепцій на засадах українських етномистецьких традицій.

Література

1. *Сандік. О.П.* Основні підходи до створення і використання дизайн-об'єктів зеленого туризму Півдня України» / Наукові тези до міжнародної науково-практичної конференції, Вплив наукових досліджень: Вісник. Наука та практика, Бидгощ, Польща (28.04.2013-30.04.2013.) — 138-140 с.

2. Сандік О.П. Чинники формоутворення об'єктів дизайну зеленого туризму Півдня України / Вісник ХДАДМ, Харків: 2014 р.— 28-31 с.
3. Боплан Г. Л. Описание Украины /Перевод З. Борисюк, Москва: 2004. — 576 с.
4. Скальковскій О.О. Хронологічний огляд історії Новоросійського краю, 1730-1823, т.1-2, Одеса: 1836. — 183 с.
5. Наулко В.І. Розвиток міжетнічних зв'язків на Україні. Київ: 1975.
6. Скальковскій О.О. Довід статистического описанія Новоросійського края. Одеса: 1850. Ч. 1. — 212-214 с.
7. Чижикова Л.Н. Етнографія східних слов'ян Російсько-українське пограниччя. —106-107 с.
8. Малина В. Народне мистецтво Півдня України. Кінець ХІХ - початок ХХ ст. / Валерій ВасильовічМаліна. - Миколаїв: Художній крам, 2006. —389-435 с.
9. Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – 1 половине XIX ст., 1976.
10. Дружинина Е.И. Южная Украина в1800-1825 гг. М., 1970. — 99 с.
11. Типологизация отдельных реалий культуры лекція Анастасія Шульгина[http: \[Електронний ресурс\]/anastasija-schulgina2011.narod.ru/book_5158/book_09.htm](http://elibrary.narod.ru/book_5158/book_09.htm)

Аннотация

Сандик Е.П. Этнический фактор формирования предметно – пространственной среды и объектов дизайна зеленого туризма Южного региона Украины.

В статье рассмотрена роль этнического фактора на формирование предметно-пространственной среды и объектов дизайна зеленого туризма южно региона Украины. Проанализированы сложный этнический состав населения и особенности предметно-пространственной среды основных этнических групп переселенцев Южного региона XIX- XX в. Доказано, что на Юге Украины происходили процессы естественной ассимиляции. Вследствие взаимовлияния культур соседних народов предметно-пространственная среда края претерпела определенные изменения, но доминирующей и значительной является юго-украинская культурная традиция.

Определены особенности предметно –пространственной среды основных этнических групп переселенцев Южного региона XIX - XX ст. Выяснено, что этнодизайн должен стать основным культуротворческим элементом в проектировании объектов дизайна зеленого туризма.

Ключевые слова: объекты дизайна, зеленый туризм, этнический фактор, предметно-пространственная среда, переселенцы Южного региона XIX- XX вв..

Abstract

Sandik H.P. Ethnic factor of forming in detail - spatial environment and objects of design of green tourism of the South region of Ukraine.

The article discusses the role of the ethnic factor in the formation of object-spatial environment and facilities design green tourism Pidennoho region of Ukraine. Analyzed the complex ethnic composition of the population and features of object-spatial environment major ethnic groups of immigrants Southern region twentieth century. It is proved that the South Ukraine the processes of natural assimilation. Due to the mutual influence of the cultures of neighboring peoples, the subject-spatial environment of the region underwent certain changes, but the predominant and significant is the South-Ukrainian cultural tradition. Features are certain in detail - spatial environment of basic ethnic groups of migrants of the South region of XIX – XX. It was found out that ethno design should become the main cultural element in the design of green tourism design objects.

Keywords: objects of design, green tourism, the ethnic factor, the subject-spatial environment, settlers of the Southern region of XIX-XX centuries.

Стаття надійшла в редакцію 22.04.2017 р.